

SENOSIOS VILNIAUS UNIVERSITETO OBSERVATORIJOS
BIBLIOTEKA XVIII a.

STASĖ MATULAITYTE

Pradedamas trijų straipsnių ciklas apie senosios Vilniaus universiteto observatorijos biblioteką. Šiame straipsnyje bus aptarta bibliotekos fondų sudėtis, remiantis pirmaisiais dviem inventoriniais sąrašais. Tokių sąrašų yra išlikę šeši, tačiau tik penkiuose iš jų aprašytos knygos. Į daugumą būdavo įtraukiamas visas observatorijos turas: baldai, instrumentai, paveikslai, knygos. Pirmąjį observatorijos turto inventorinį sąrašą randame universiteto patikri imo knygoje¹, pradėtoje 1773 m. gruodžio 14 d., o užbaigtoje 1774 m. gruodžio 12 d., kai universitetas buvo perduodamas Edukacinės komisijos žinion. Antrasis sąrašas sudarytas apie 1781 m. ir apima turą, įsigytą per laikotarpį, praėjusį nuo pirmojo sąrašo sudarymo. Trečiąjį sąrašą sudarė Martynas Počobutas, prieš pasitraukdamas iš observatorijos, matyt, XIX a. pradžioje, ketvirtąjį — Jonas Sniadeckis, 1825 m. perduodamas observatoriją Petriui Slavinskiui, o paskutinis žinomas sąrašas sudarytas 1832 m., uždarius Vilniaus universitetą.

Antrajame straipsnyje, remiantis likusiais trim inventoriniais sąrašais ir kitais šaltiniais, bus aptarta bibliotekos padėtis ir jos fondų kaita XIX a. iki observatorijos uždarymo. Trečiajame

bus analizuojami observatorijos bibliotekos komplektavimo šaltiniai, kuriuos galima nustatyti iš „Astronominės observatorijos pajamų-išlaidų knygų“².

Senosios Vilniaus observatorijos biblioteka iki šiol nėra tyrinėta ar plačiau aprašyta. Vienintelis publikuotas šaltinis, paskatinęs šiems tyrinėjimams ir palengvinęs paieškas, tai — LTSR centrinio valstybinio istorinio archyvo darbuotojų paskelbta šiame archyve saugomų dokumentų, liečiančių observatorijos istoriją, apžvalga³. Joje suminėti ir observatorijos inventoriniai sąrašai, pajamų-išlaidų knygos, daug Vilniaus astronomų biografinės medžiagos.

Viena seniausių Europos observatorijų — Vilniaus universiteto astronominė observatorija — buvo įkurta 1753 m. Ją suprojektavo ir pastatydino Vilniaus universiteto profesorius Tomas Zebrauskas (1714—1758).

T. Zebrauskas, 1738 m. baigęs Vilniaus universitete filosofijos, o 1744 m. — teologijos fakultetą, kurį laiką mokytojaves Kaune, Ilūkštėje ir Kražiuose, dirbęs Vilniuje naujokyno reikalų vedėju ir užsiėmęs architekto kūryba, 1750 m. Vilniaus koadjunktą Juozapo Stanislovo Sapiego rūpesčiu buvo išsiųstas į Vieną ir Prahą studiu-

¹ Lustracya Collegium Academiciego Wileńskiego. — LTSR Centrinis Valstybinis Istorinis archyvas (toliau — CVIA), F. 525, apr. 6, Nr. 1028; Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau — VU) DC 6.

² Rejestr percepty i ekspensy na abservatorium astronomiczne Wileńskie od dnia 1 Januarii 1799. — CVIA, F. 721, apr. 1, Nr. 871—897.

³ Бугенас Д. П., Крылов Ю. Н., Савицкий В. П. Документальные материалы Центрального государственного исторического архива Литовской ССР по истории Вильнюсской обсерватории. — В кн.: Из истории естествознания и техники Прибалтики. Рига, 1970, т. 2, с. 39—44.

juoti matematikos. Grįžęs iš ten 1752 m., jis užėmė matematikos profesoriaus vietą Vilniaus universitete, dėstė matematiką ir astronomiją, įsteigė ir įrengė fizikos bei astronomijos kabinetus. Vienoje ir Prahoje T. Zebrauskas susipažino su gerai įrengtomis observatorijomis. Ypač didelės įtakos tolimesniam jo darbui turėjo Praha. Ten T. Zebrauskas mokėsi vadovaujamas matematikos profesoriaus Jozefo Steplingo (1716—1778), kuris 1751 m. įkūrė ir įrengė Prahos observatoriją⁴. Kadangi ši observatorija buvo statoma ir rengiama mūsų astronomui ten esant, be abejo, jis gerai susipažino su jos projektu, statyba bei įrengimu. Matyt, tai ir paskatino T. Zebrauską įkurti panašią observatoriją Vilniuje, o įgyta patirtis pravertė ją projektuojant ir įrengiant. Grįždamas į Vilnių, jis parsivežė keletą instrumentų. 1752 m. lapkričio 18 d. laiške⁵ J. Steplingui T. Zebrauskas mini, kad senatas pritaręs jo minčiai įsirengti astronominiams stebėjimams patalpą ir jam pavedęs surasti tinkamą vietą. Be to, sakosi, kad J. S. Sapiegos dovanotu teleskopu jau tiriąs Jupiterio palydovus. 1753 m., gavęs iš kunigaikštienės Elžbietos Oginskaitės-Puzinienės lėšų, T. Zebrauskas, sudaręs observatorijos pastato planą (išlikęs jo portretas, kuriame pavaizduotas su šiuo planu rankoje), pradėjo jos statybą. Tais pačiais metais observatorija buvo pastatyta, uždengtas stogas, tačiau, trūkstant lėšų, galuti-

nai įrengti nepavyko⁶. Tokia ji ir išbuvo iki 1767 m., kol ją užbaigė Martynas Počobutas. Vis dėlto T. Zebrauskas stengėsi įsigyti observatorijai reikalingų įrengimų ir prietaisų; kai ką paaukėjo mokslo mylėtojai, vėliau keletas instrumentų buvo nupirkta Anglijoje. 1755 m. T. Zebrauskas pradėjo astronominius stebėjimus.

Kada buvo pradėta komplektuoti observatorijos biblioteka, tikslių žinių neturime. Pirmasis observatorijos turto — instrumentų, baldų, paveikslų ir knygų — inventorinis sąrašas⁷, sudarytas 1773—1774 m., parodo, kokį fondą observatorijos biblioteka sukaupe per du pirmuosius savo gyvavimo dešimtmečius. Observatorijos bibliotekos knygų sąrašė yra 624 egzemplioriai 412 pavadinimų knygų ir tęstinių leidinių⁸. Jų aprašas labai nepilnas — nurodoma tik autoriaus pavardė (retsykiais ir vardas arba inicialas), sutrumpintas knygos pavadinimas, formatas ir bibliotekoje esantis tos knygos egzempliorių skaičius. Todėl dabar neįmanoma nustatyti, koks kai kurių knygų leidimas buvo bibliotekoje, nes nenurodyta nei išleidimo vieta, nei metai. Kai kuriais atvejais padėdavo formatas (jeigu atskiri leidimai išleisti skirtingo formato).

Pagrindinis šaltinis, kuriuo buvo naudotasi identifikuojant inventoriniuose sąrašuose įrašytus leidinius, tai — Prancūzų nacionalinės bibliotekos generalinis abėcėlinis katalogas⁹. Vienin-

⁴ Slovník naučný. Praha, 1863, t. 3, p. 995—996; 1870, t. 8, p. 1017—1018.

⁵ Stepling J. Litterarum commercium. Wratislaviae, 1782, p. 335—340.

⁶ Гусев М. Столетнее существование Виленской астрономической обсерватории (1753—1853). — Памятная книжка Виленской губернии на 1853 год, ч. 2, с. 70.

⁷ CVIA, F 525, apr. 8, Nr. 1028, lap. 175—185.

⁸ Šie duomenys yra apytikriai, gauti suskaičiavus pavadinimų įrašus ir susumavus egzempliorių skaičius iš CVIA saugomos patikrinimo knygos. Tačiau joje yra netikslumų, pavyzdžiui, vokiečių kalbos grupėje trims knygomis nepažymėtas egzempliorių skaičius (čia pridėti 3 egzemplioriai). Be to, kaip matysime vėliau, kai kur yra įrašytos dvi to paties autoriaus knygos kaip viena, net ir egzempliorių skaičių nurodant vieną.

⁹ Catalogue général des livres imprimés de la bibliothèque national. Auteurs. T. 1—147. A—Re.— Paris, 1924—1938.

telis (gaila, nepilnas — iki Re) jo kompleksas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Kadangi daugelis inventoriniuose sąrašuose paminėtų leidinių buvo išleista po keletą kartų ir įvairiose vietose, tai, duodant jų nuorodas, aprašyti visi buvo „Generaliniame kataloge“ to formato leidiniai iki 1773 m. imtinai. Tų leidinių, kurių nebuvo šiam kataloge, ir visų, kurių autoriai prasidėjo raidėmis po „Re“, ieškota Vilniaus universiteto kataloguose, įvairiuose kituose bibliografiniuose šaltiniuose bei enciklopedijose. Šių leidinių pateikti tokie leidimai, kokie buvo Vilniaus universiteto bibliotekoje arba paminėti kuriame nors šaltinyje. Vėlesni inventoriniai sąrašai sudaryti rūpestingiau — juose nurodytos išleidimo vietos ir metai. Todėl leidinių, kurie kartojasi 3—5 inventoriniuose sąrašuose, aprašyti juose duotų metų leidimai. Liko ir neidentifikuotų įrašų — neįskaitomos ar netiksliai įrašytos pavardės, kai kurios labai paplitusios pavardės įrašytos be vardo (pvz., Hamilton), iš antraštės aprašytos knygos, kurių visai neįtraukęs Paryžiaus katalogas, tarkime, nežinia kieno sudarytas ir kada išleistas „Atlas terrestres et celestis“ arba „Atlas minor“, „Dialogus of the Dead“ ir pan.

Nustatant autorių biografinius duomenis, daugiausia pasitarnavo S. Or-

gelbrando enciklopedija¹⁰ ir šiek tiek — biografinis žinynas „Astronomai“¹¹. Pastarasis ir A. Panekuko „Astronomijos istorija“¹² davė žinių vertinant kai kurių astronomų nuopelnus mokslo istorijai. Žymiausių autorių biografinius duomenis ir jų vertinimą pateikia ir „Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“.

Apžvelgiant pirmojo inventorinio sąrašo leidinius, mėginta taikyti chronologinį principą — aptarti atskirų amžių literatūrą, o jų ribose — autorius grupuoti šalimis.

Sąrašo leidiniai išdėstyti kalbomis, todėl lengva nustatyti, kiek kuria kalba jų buvo observatorijos bibliotekoje: prancūzų kalba — 227 egzemplioriai 114 pavadinimų knygų, lotynų — 315 egzempliorių 226 pavadinimų, anglų — 42 egzemplioriai 35 pavadinimų, vokiečių — 34 egzemplioriai 31 pavadinimo, lenkų — 3 pavadinimų 3 egzemplioriai ir 3 knygos — kitomis kalbomis.

Teminė fondo sudėtis gana įvairi. Astronomijos knygos sudaro pagrindinę jo dalį; yra ir artimų gamtos mokslų sričių knygų: gamtos istorijos, matematikos, fizikos, mechanikos, geografijos, keletas logikos, technikos. Nemaža yra architektūros bei inžinerijos knygų — daugiausia prancūzų architektų: Marko Antuano Ložjės¹³, André Felibjeno¹⁴, Pjero Darės (Jul-

¹⁰ Encyklopedja powszechna S. Orgelbranda z ilustracjami i mapami: 16 t. — Warszawa, 1898—1904.

¹¹ Колчинский И. Г., Корсунь А. А., Родригес М. Г. *Астрономы: Биографический справочник*. — Киев, 1977. — 415 с.

¹² Панекук А. *История астрономии* / Пер. с англ. Н. И. Невской. — М., 1966. — 592 с.

¹³ Laugier M.—A. *Essai sur l'architecture*. — Paris, 1753.—XVI, 293 p. In 8°; arba kitas leidimas: *Essai sur l'architecture, nouvelle édition revue, corrigée et augmentée, avec un dictionnaire des termes et des planches qui en facilitent l'explication*. — Paris, 1755. — XLVIII, 319 p.

¹⁴ Felibien A. *Des principes de l'architecture de la sculpture, de la peinture et des autres arts qui en dépendent. Avec un dictionnaire des termes propres à chacun de ces arts*. — Paris, 1676.—XXIV, 795 p. In 4°; 2 éd. 1690.—XXIV, 797 p.; 3 éd. 1697.—542 p.

jeno Moklerko)¹⁵, Tèvo (Abbé) Deidjės¹⁶, Bernardo Belidoro¹⁷ ir kt.; net devynios vokiečių matematiko ir architekto Leonardo Kristaforo 'Sturmo knygos stabybos, architektūros ir matematikos klausimais. Jos, matyt, pirmojo direktoriaus Tomo Zebrausko palikimas.

Su astronomija glaudžiai siejasi filosofijos mokslas. Universitetuose, jų tarpe ir Vilniaus, ilgą laiką astronomija buvo dėstoma kaip filosofijos kurso sudėtinė dalis. Šį kursą sudarė keturios dalys: logika, gamtos filosofija, metafizika ir etika. Pati stambiausia dalis buvo gamtos filosofija, arba fizika, į kurią įėjo ir astronomija. Todėl natūralu, kad observatorijos bibliotekoje būta nemaža filosofijos veikalų: Eduardo Korsinio¹⁸, Johano Baptisto Diuamelio¹⁹, Andrejo Gordono²⁰, Fortunato iš Briksijos²¹.

Sąrašė — nemaža kalbos mokslo knygy: hebrajų kalbos bei anglų-prancūzų kalbų gramatikos, anglų kalbos vadovėlis, pora prancūzų-anglų ir anglų-

prancūzų kalbų žodynu, Ambraziejaus Calepinio (1435—1511) žymusis devynkalbis (lotynų, hebrajų, graikų, italų ir kt.) žodynas, kurio pirmoji laida išėjo 1502 m. Redže (Reggio), o vėliau buvo ne kartą perdirbtas ir naujai išleistas Paryžiuje, Lione, Bazelyje, Venecijoje ir kt., arba sutrumpintas jo variantas „Dictionarium parvum“, pasirodęs Venecijoje 1655 m. (įrašas sąrašė: Ambrosii Calepini. Dictionarium. . .) Būta ir įvairaus pobūdžio žinytų (Histoire, de l'Académie Royale des Sciences, Années 1763, 1764, 1765) bei aiškinamųjų ar enciklopedinių žodynų: „The complet dictionary of arts and sciences“, „Dictionarium geographicum, historicum, poeticum“, kišeninis Londono planas ir kt. Pasitaiko ir gana atsitiktinių knygų, pavyzdžiui: Valerijaus Gotsalto (Gotschalt) „Minérologie. . .“, Zano Žako de Valthauzeno (Jean Jacques de Walthausen) „Art militaire. . .“ arba prancūzų architekto Fransua Blondelio (1617—1686) leidi-

¹⁵ Darel P. [Mauclerc J.] *Traité de l'Architecture suivant Vitruve, où il est traité des cinq ordres de colonnes.* — Paris, 1648. — 8 p.; 50 pl. et vign. grav. In fol.

¹⁶ Deidier (Abbé). *Le Parfait ingénieur françois, ou la Fortification offensive et défensive.* — Amsterdam, 1734. — VI, 348 p. In 4°; Paris, 1742. — XVI, 340 p. In 4°.

Deidier (Abbé). *La Calcul différentiel et le calcul intégral, expliqués et appliqués à la géométrie.* — Paris, 1740. — XX, 511 p. In 4°.

¹⁷ Belidor Bernard Forest de. *Architecture hydraulique ou l'Art de conduire, d'élever et de ménager les eaux pour les différents besoins de la vie.* par M. Belidor. — Paris, 1737—1739. 2 vol. in 4°; — Paris, 1739—1770. 5 vol. in 4°.

Belidor B. F. de. *Nouveau cours de mathématique à l'usage de l'artillerie et du génie.* — Paris, 1725, XXIV, 360 p. In 4°; 1757. — XXXII, 656 p. In 4°.

Belidor B. F. de. *La Science des ingénieurs dans la conduite des travaux de fortification et d'architecture civile.* par M. Belidor. — Paris, 1729. 6 parties en 1 vol. In 4°.

¹⁸ Corsini E. *Institutiones Philosophicae ad usum scholarum piarum.* — Venetiis, 1743. 5 vol. in 12° (3 egz.).

¹⁹ Du Hammel John Baptist. *Philosophia vetus et nova ad usum scholae accommodata.* — Venetiis, 1730. — 6 vol. In 12° (3 egz.).

²⁰ Gordon A. *Philosophia utilis et jucunda Tribus tomis comprehensa, quorum I Logicam, Methaphysicam et Ethicam, II Elementa Mathematicum, et III Phisicam cum appendia de Electricitate complectitur.* — Bibliopolae, 1745. 3 vol. In 8°.

²¹ Fortunatus a Brixia. *Philosophia sensuum mechanica tractata atque ad usus academicos accommodata.* — Brixiae, 1745; 1747; 1751; Venetiis, 1756 ir kt. 4 vol. In 4°.

Fortunatus a Brixia. *Philosophia mentis methodice tractata.* — Brixiae, 1739; 1749; 1754; Venetiis, 1769 ir kt. 2 vol. In 4°.

nys apie bombų svaidymo meną²² bei dar keletas kitų²³.

Nagrinėjant sąrašą chronologiniu požiūriu, matome, kad bibliotekoje daugiausia būta to laikotarpio — XVIII a. autorių ir tuo laikotarpiu išleistų leidinių. Nemaža būta ir XVII a. knygu bei viena kita XVI a. išleista įvairių amžių autorių knyga. Paminėtina keletas antikos bei viduramžių autorių (Kalimacho, Euklido) leidinių, išleistų įvairiais laikotarpiais, žymiausias graikų mokslininko Klaudiojo Ptolemėjo (apie 90—168) veikalas „Almagestum“ (Almagestas, arba Didžioji astronomijos sandara), kuriame išdėstytas geocentrinės pasaulio sistemos matematinis modelis, Joano Sakrobosko (?—1256) „Sextus sphaerae materialis“ ir kt.

Iš XVI a. autorių paminėtini didžiojo lenkų astronomo Mikalojaus Koperniko (1473—1543)²⁴, vokiečių matematiko, gyvenusio ir dirbusio Italijoje, Kristupo Klavijaus (Schlüssel; 1537—1612)²⁵, Petro Apianio (1495—1552)²⁶ ir keleto kitų autorių²⁷ veikalai.

Revoliucijos amžius, prasidėjęs astronomijoje XVI a., kai Mikalojaus Kopernikas įvykdė perversmą pasaulėvaizdyje, XVII a. įgavo dar aštresnį pobūdį. Didysis atradimas sukėlė diskusijas. Jį stoji ginti Johanas Kepleris (1571—1630), kurio 1627 m. išleistas planetų judėjimo lenteles, vadinamas „Rudolfo lentelėmis“²⁸, randame sąrašę, ir Galileo Galilėjus (1564—1642). Ne tik jų idėjos buvo gyvos to meto Vilniaus universitete²⁹, bet ir praktiškai buvo naudojamas Galilėjaus išrastas teleskopas, kurių pagalba Osvaldas

²² Blondel F. L'art de jeter les bombes.—Paris, 1683.—443 p. In 4°.

²³ Barba Alvaro Alonso, Metallurgie, ou l'art de tirer ou de purifier les métaux, traduite de l'espagnol d'Alphonse Barba, avec les dissertations les plus rares sur les mines et les opérations métalliques...—Paris, 1751. 2 vol. In 12°.

Duhamel du Monceau Henri-Louis. Traité de la fabrique des manoeuvres pour les vaisseaux, ou l'Art de la corderie perfectionné par M. Du Hamel Du Monceau...—Paris, 1747—1769. 2 vol. In 4°.

Winslow Jan Benignus, Expositio anatomica structurae corporis Humani.—Francofurti et Lipsiae, 1753.—266, [24] p.

²⁴ Copernici N. Astronomia instaurata, libris sex comprehensa qui de Revolutionibus orbium, coelestium inscribuntur...—Amsterdami, 1617.—487 p. In 4°.

Copernici N. De lateribus et angulis triangulorum tum planorum rectilineorum tum sphaericorum libellus... Vitembergae, 1542. In 4°.

²⁵ Clavii Ch. Bambergensis astrolabium.—Romae, 1593.—759 p. In 4°.

Clavii Ch. Fabrica et usus instrumenti ad horologiorum descriptionem peropportu...—Romae, 1586.—151 p. In 4°.

Clavii Ch. Euclide Elementorium libri XV Accessit XVI de solidorum regularium... comparatione...—Romae, 1589. 2 vol. In 8°.

Clavii Ch. In Sphaeram Joannis de Sacro Bosco commentarius...—Lugduni, 1593.—551 p.; Venetiis, 1601.—483 p.; S. Gervasii, 1602.—551 p.; Romae, 1607.—669 p.; Lugduni, 1607.—639 p.; Coloniae, 1608.—585 p.; Lugduni, 1618.—639 p. In 4°.

²⁶ Apiani Petri Cosmographia.—Antverpiae, 1539; 1540; 1550; 1574; 1584; —Parisiis, 1551; 1553 ir kt.

²⁷ Carelli Giambatista. Ephemerides Jo. Baptistae Carelli... ad annos XIX, incipientes ab anno Christi 1557 usque ad annum 1575... Venetiis, 1557. In 4°.

Origani Davidis Giacensis. Ephemerides novae annorum XXXVI incipientes ab anno... 1595... et desinentes in annum 1630... Autore M. Davide Origano...—Francofurti, 1599.—424 p. In 4°; arba Ephemerides... 1607...—Francofurti, 1599. In 4°.

²⁸ Kepleri J. Tabulae rudolphinae quibus astronomicae scientiae temporum longinquitate collapsae restauratio continetur, a... Tychoe ex... Braheorum in regno Daniae familia orundo equite...—Ulmae, 1627.—127, 115 p. In fol.

²⁹ Chmielevskis B. Rudamina ir jo mokytojas.—Mokslas ir gyvenimas, 1966, Nr. 2, p. 15—16, iliustr.

Krygeris (1598—1665) ir jo studentai stebėjo Jupiterio palydovus, apie ką jie vėliau rašė savo darbuose³⁰.

Galilėjaus atrastas teleskopas buvo nukreiptas ir į artimiausią Žemės kaimyną Mėnulį. Pirmą reikšmingą darbą šioje srityje atliko lenkų astronomas Janas Hevelijus (Heweliusz, Hewelche, Hewel; 1611—1687), atradęs Mėnulio optinę libraciją ir sudaręs mėnapij. Ši jo knyga³¹ buvo ir observatorijos bibliotekoje.

Kai kurie astronomai, kaip pavyzdžiui, Kopenhagos universiteto profesorius, Tycho Brahės padėjėjas Christijanas Longomontanis (1564—1647) knygoje „Danijos astronomija“, išleistoje 1622 metais Amsterdame, bandė suderinti Ptolemėjo, Koperniko ir Tycho Brahės sistemas. Antroji šios knygos laida³² (pirmoji išleista in 4°, antroji — in folio) buvo observatorijos bibliotekoje.

Zinomiausias Koperniko pažiūrų priešininkas italų astronomas, Bolonės katedros profesorius Džovanis Batista Ričiolis (1598—1671) 1651 m. išleido knygą „Almagestum novum“ — astronominių žinių enciklopediją. Joje bandoma modernizuoti Ptolemėją, nors autorius pritaria Tycho Brahės siste-

mai. Svarstoma čia ir Koperniko sistema, pateikiant argumentus jos naudai ir prieš. Kadangi argumentų prieš ją pateikta daugiau (77 argumentai — prieš ir 49 — už), autorius šią sistemą atmeta³³. Paneigti ir G. Galilėjaus „Dialogai“. Be šio Ričiolio veikalų, sąrašas yra ir kita Italijoje tuo laiku išleista knyga³⁴.

Prancūzų filosofas materialistas, astronomas, matematikas ir mechanikas Pjeras Gasendis (1592—1655), pirmasis stebėjęs J. Keplero apskaičiuotą Merkurijaus perėjimą per Saulės diską, buvo heliocentrinės sistemos šalininkas. 1647 m. Paryžiuje jis išleido knygą³⁵, kurioje išnagrinėtos Ptolemėjo, Koperniko ir Tycho Brahės sistemos. Ši knyga pakartotinai buvo išleista Londone, Hagoje, Amsterdame. Vienas iš jos leidimų buvo Vilniuje. Čia būta ir vieno iš genialiausių mąstytojų bei mokslininkų, naujųjų laikų filosofijos pradininko, turėjusio nemažą įtakos ir astronomijos mokslo vystymuisi, Renės Dekarto (Descartes, Cartesius; 1596—1650)³⁶, prancūzų fiziko bei matematiko, Paryžiaus akademijos nario (1666), dujų slėgio dėsnio, kuris pavadintas jo vardu, atra-

---

³⁰ Rudamina Dusetiškis J. *Illustriora theoremata et problemata mathematica ex opticis, geometria, astronomia, sphaera elementari, computo ecclesiastico in Alma Academia Vilmensi S. I. publice praelecta Ioannes Rudomina Dusiatki, eques Lithuanus...* [V.], 1633, p. 110.—Puslapiai nenumuoti.

³¹ Heveli J. *Selenographia, sive Lunae descriptio*.—Gedani, 1647.—XXIV, 563 p.

³² Longomontani Ch. *Astronomia Danica...* cum appendice de ascittibus coeli phaenomenis, nempe stellis novis et cometis.—Amsterdami, 1640.—459, 44 p. In fol.

³³ Паннекук А. *История астрономии*.—М., 1966, с. 268—269.

³⁴ Argoli A. *Ephemeredes juxta Tychonis hypotheses et accurate e coelo deductas observationes ab anno 1630 ad annum 1680*.—Venetiis, 1638. 2 tomes en 1 vol.—Galėjo tai būti ir kuris nors iš vėlesnių leidimų.

³⁵ Gassendi P. *Institutio astronomica juxta hypothesis tam veterum quam Copernici et Tychonis*.—Parisiis, 1647.—251 p. ↘

³⁶ Des Cartes R. *Opera philosophica*.—Amsterdami, 1650; 1664; 1670—1672. In 4°. Des Cartes R. *Geometria*.—Lugduni, 1649.—338 p. In 4°.—Buvo ir daugiau lotyniškų leidimų, bet po du tomus. Vienatomis tik šis vienas (sąrašas pažymėtas I egz.).

dėjo Edmundo Marijoto (1620—1684)³⁷ ir kitų prancūzų autorių³⁸ veikalų.

Ypač didelės įtakos gamtos mokslų raidai turėjo anglų fiziko ir matematiko, klasikinės fizikos pradininko Izaoko Niutono (1643—1727) veikalai. Remdamasis savo pirmtakų — G. Galilėjaus, R. Dekarto ir kt. darbais, jis sukūrė klasikinės mechanikos pagrindus, kuriuos išdėstė „Matematinuose gamtos filosofijos pagrinduose“³⁹. Vienas iš šios knygos leidimų bei jo „Optika“⁴⁰ buvo observatorijos bibliotekoje. Trečiojoje „Pagrindų“ dalyje „Pasaulio sistema“ pateikta dangaus kūnų judėjimo teorija, paaiškinti Mėnulio ir Jupiterio judėjimo ypatumai, nurodytos potvynių ir atoslūgių priežastys.

Vokiečių astronomas Kristofas Šeineris (1575—1650), 1603 m. išradęs pantografą, 1613 m. sukonstravęs pir-

mąjį teleskopą refraktorių, 1611 m. atskirai nuo G. Galilėjaus ir J. Fabricijaus atrado Saulės dėmes bei žibintus, kurių stebėjimų aprašymai (Rosa Ursina sive Sol... Braeciani, 1626—1630; Prodrumus pro Sole mobili et Terra stabili) yra inventoriniame sąraše. Čia yra ir vokiečių astronomo Johano Bajerio (1572—1625), sudariusio dangaus atlasą iš 51 žvaigždėlapio, apimančio visus žvaigždynus, veikalas „Tabula constellationum“, žymaus savo laiko mokslininko Anastazo Kircherio (1601—1680) „Prodrumus Coptus“ (Romae, 1636) bei kitų autorių⁴¹ kūrinių.

Paminėtinas iš šio sąrašo dar ir keletas mažiau žinomų įvairių šalių autorių, pavyzdžiui, matematiko, fiziko ir filosofo misionieriaus Pranciškaus Noelio (1651—1729)⁴² ir kitų mokslininkų

---

³⁷ Mariotte E. Oeuvres de Mr Mariotte... divisée en 2 tomes... revues et corrigées de nouveau... — Leide, 1717. 2 tomes en 1 vol. In 4° (2 egz.).

³⁸ Bulliardi Ismaelis astronomia philolaica, opus novum, in quo motus, planetarum per novam ac veram hypothesim demonstrantur... Historia ortus et progressus astronomiae... — Parisiis, 1645. 2 tom. en 1 vol. In fol.

³⁹ Newtonus I. Philosophiae naturalis principia mathematica.— Londoni, 1687.— 510 p.; — Amsterdami, 1714.— 484 p.; — Londini, 1726.— 530 p.; — Genevae, 1739—1742. 3 vol. In 4°.

⁴⁰ Newtonus I. Optice, sive de reflexionibus, refractionibus, inflexionibus et coloribus lucis. Libri tres.— Londi 1706. 3 partie en 1 vol.; 1719.— 416 p.; 1740.— XXXII, 364 p. In 4°.

⁴¹ Bartschii Jacobi. Planisphaerium stellatum, seu vice—globus caelisticus in plano delineatus... cui adjectae sunt Ephemerides planetarum ab anno 1662 ad 1686 ephemeris solis ad annos 100, stellarum fixarum numero 1240 longitudes, latitudes, magnitudes et naturae, catalogus urbium praecipuarum in Europa, Asia et Africa... opera et studio Andreae Goldmayeri... — Norimbergae, 1661. In 4°.

Agricola Georgii de Pesti libri tres... Opera Leonardi Bauschii... Swinfurti ad Maenum, 1607 In 8°.

⁴² Noel Le P. F. Observationes mathematicae et physicae in India et China factae a Patre Francisco Noel, ... ab anno 1664 usque ad annum 1708... — Praegae, 1710.— 134 p. In 4°.

Noel Le P. F. Philosophia sinica tribus tractatibus, primo cognitionem primi Entis, secundo ceremonias erga defuntos, tertio ethicam juxta sinarum mentem complectens, auctore P. Francisco Noel... — Praegae, 1711. 3 partes en 1 vol. In 4°.

Noel Le P. F. Sinensis imperii libri classici sex nimirum Adulorum schola, Immutabile medium. Liber sententiarum. Memeins, Filialis observantia, Parvulorum schola, et sisco idiomate in latinum traducti a P. Francisco Noel... — Praegae, 1711.— 610 p. In 4°.

astronomijos⁴³ ir matematikos⁴⁴ knygos.

Atskirai reikia išskirti XVII—XVIII a. Vilniaus universiteto auklėtinių bei profesorių astronomijos, fizikos, matematikos bei filosofijos veikalus, buvusius tuo metu observatorijos bibliotekoje. Pirmoji TSRS europinės dalies teritorijoje išleista astronominė knyga — Alberto Diblinsko „Astronomijos šimtinė“⁴⁵, pasirodžiusi Vilniuje 1639 m., o po 68 metų išversta į rusų kalbą (likusi rankraštyje), populiaria forma supažindina su astronomijos pagrindais.

Jonas Młodzianovskis, „Teoremos apie akį“⁴⁶ išdėstęs šviesos atspindėjimo dėsnius ir problemas, mini (p. 75—99) Koperniko ir Tycho Brahe'is atliktus žvaigždžių ir planetų atstumų tyrimus, išaiškina regėjimo per teleskopą ypatumus, mini Mėnulio šviesos ypatybes. Be fizikos bei astronomijos dalykų, čia paliesti ir medicinos klausimai — rašoma apie „akių kaltūną“.

Tai pirmoji knyga, duodanti šiuo klausimu žinių⁴⁷.

Jonas Roiteris knygoje „Vaivorykštė“⁴⁸ aptaria įvairius optikos bei meteorologijos klausimus — vaivorykštę ir jos susidarymo priežastis, nagrinėja spalvas, pateikia oro prognozes, paremtas planetų, Saulės ir Mėnulio padėčių stebėjimais.

1650 m. Amsterdame išleista Lietuvos bajoro, Lenkijos karališkosios artilerijos viršininko pavaduotojo Kazimiero Simonavičiaus (apie 1600—po 1651) knyga lotynų kalba „Didysis artilerijos menas“⁴⁹, kurioje pirmą kartą išdėstyti daugiapakopių raketų principai. Vėliau ji buvo išversta į vokiečių, prancūzų, olandų, danų, lenkų kalbas.

Labai produktyvus autorius buvo Vilniaus universiteto filosofijos ir matematikos profesorius Albertas Tilkovskis (1629—1695), parašęs filosofijos, teologijos, matematikos⁵⁰ ir kitų veikalų. Jo knygos buvo žinomos Europoje, verčiamos į įvairias kalbas. Jis pats gerai

⁴³ Cunitia M. Uriae propitia, sive Tabulae astronomicae mire faciles...—Olsnae Silesiorum, 1650. 2 partes en 1 vol. In fol.

Crūgerus P. Doctrina astronomiae sphaerica... cum tabulis ad eam pertinentibus.—Dantisci, 1635.—175, 93 p.

Mercatoris N. Institutionum astronomiarum Libri duo, de motu astrorum communi et proprio, secundum hypotheses veterum et recentiorum praecipus, deque hypothesisen ex observatis constructione, cum tabulis Tychonianis solaribus, lunaribus, lunaesolaribus Rudolphinis Solis...—Londini, 1676.—288, 64 p.

⁴⁴ Tonski J. Arithmetica vulgaris et trigonometria rectilineorum et spherica.—Ingolstadt, 1640.—212 p.

⁴⁵ Dyblinski A. Centuria astronomica. In alma Acad. et Universitate Vilnensi S. I. ab Alberto Dyblinski, physicae et matheseos auditore publicae disputatione proposita.—Vilnae, typ. Acad., 1639.—14, 182 p., illustr.—Dedik Jurgitui Oginskiui, karaliaus pakancleriui.

⁴⁶ Młodzianowski J. Theoremata de oculo sub auspiciis... Casimiri Leonis Sapieha, marschalci curiae MDL publice demonstranda et defendenda proponit in alma Academia Vilnensi S. I. Joannes Młodzianowski, eques Lithuanus, matheseos et philos. naturalis auditor.—Vilnae, typ. Acad., 1641.—12, 268 p., illustr.

⁴⁷ Abrabaitienė L., Vaitkevičius K. Kai kurie duomenys apie trachomą ir jos gydymą Lietuvoje iki XIX a. vidurio.—Medicina, 1963, t. 4, p. 95.

⁴⁸ Reyster J. Iris seu colores apparentes. In alma Acad. Vilnensi S. I. publice proposita a Joanne Reyster, Prutheno summi pontificis alumno...—Vilnae, typ. Acad., 1647.—11, 121 p.—Dedik. Jonui de Torres, arkivyskupui, Vladislavo IV legatui.

⁴⁹ Siemienowicz C. Artis Magnae Artilleriae. Paris Prima / Auctore Casimiro Siemienowicz Equite Lithuano...—Amsterdami, 1650.—[16], 284, [4, 44] p.

⁵⁰ Tylkowski W. Arithmetica curiosa.—Kraków, 1668.—14, 141 p. In 8°; Oliva, 1680.—539 p.

Tylkowski W. Geometria practica curiosa.—Poznań, 1691.—495 p.

mokėjo lotynų, graikų, hebrajų, ispanų, prancūzų, vokiečių ir lenkų kalbas.

1758 m. mirus Tomui Zebrauskui, observatorija ir matematikos katedra buvo perduota Jokūbui Nacijonavičiui (1725—1790). Pasiruošti matematikos paskaitoms jam buvo skirti metai, per kuriuos jis nuodugniai susipažino su vokiečių matematiko ir filosofo, Halės universiteto profesoriaus Kristijano Volfo (1679—1754) stambiausių matematikos veikalu „Elementa matheseos universae“ (5 vol. Halae Magdeburgicae, 1742—), į kurį, be elementarios matematikos, įėjo dioptrika, gnomonika, civilinė ir karo architektūra, pirotehnika, astronomija, sferinė trigonometrija, algebra, analizinės geometrijos elementai⁵¹. Vilniaus observatorijos bibliotekoje būta nemaža šio veikalų egzempliorių: t. 1—6, t. 2—5, t. 3—4, t. 4—5, t. 5—4. K. Volfas buvo išleidęs ir jo trumpesnių dviejų tomų variantą, kurį perdirbtą — dar patrum-pintą ir kai kuo papildytą 1759—1761 m. Vilniuje išspausdino J. Nacijonavičius⁵². Į jį įėjo aritmetika, geometrija ir trigonometrija. Inventoriniame sąrašė šių J. Nacijonavičiaus „Matematikos paskaitų“ pažymėtas tik vienas egzempliorius — matyt, observatorijoje buvo tik vienas jų tomas arba abudu tomai įrišti kartu.

Paminėtini kai kurie „Matematikos paskaitose“ J. Nacijonavičiaus parašyti komentarai bei istoriniai paaiškinimai. Pavyzdžiui, čia yra lenkiškai parašytas tarpas (370-tas paragrafas, p. 156) apie lietuviškus ilgio ir pločio matus, kuris labai svarbus Lietuvos metrologijos istorijai, nes nedaug turime išlikusių šiuo klausimu žinių (B. Chmielevskis, p. 211). Kalbėdamas apie matus, J. Nacijonavičius šio paragrafo (p. 157) gale mini lenkų geometrą Stanislovą Solskį (1623—1701), suvaidinusių svarbų vaidmenį skleidžiant matematikos žinias Lenkijoje, ir duoda nuorodą į jo veikalą „Geometra Polski“⁵³ 144-tąjį puslapį. Ir J. Nacijonavičiaus, ir observatorijos bibliotekos inventoriniame sąrašė šios knygos pavadinimas įrašytas klaidingai — „Geometra y Architekt Polski“. Buvo kilusi mintis, kad viename įrašė slepiasi dvi knygos, galbūt kartu įrištos, o įrašytos kaip viena, kadangi yra išleista šio autoriaus ir „Architekt Polski“ (Kraków, 1690). Tačiau, kaip nurodo Karolis Estreicheris⁵⁴, toks įrašas „Geometra y Architekt Polski“ yra pirmojo „Geometra Polski“ tomo puslapyje, esančiame prieš titulinį lapą. Inventoriniame sąrašė pažymėtas tik vienas šios knygos egzempliorius, todėl iš klaidingo įrašo galima spręsti, kad

⁵¹ Хмельский Б. Математическое образование в старой Вильнюсской академии и Главной Литовской школе: Дис. канд. физ.-мат. наук.—Вильнюс, 1967, с. 20.

⁵² Nakcyanowicz J. Praelectiones mathematicae ex Wolfianis elementis adornatae atque sic usui auditorum matheseos accomodatae... a Jacobo Nakcyanowicz S. I. T. 1—2.—Vilnae: typ. Acad., 1759—1761. In 8°.

T. 1. Qui commentationem de methodo mathematica arithmetica, geometriam, trigonometriam planam et analysis complectitur. Elementa arithmeticae.—1759.—[13]. 151, [2] p.—Dedik. Elžbietai Oginskaitėi-Puzinienei.

T. 2. Qui commentationem de methodo mathematica arithmetica, geometriam, trigonometriam planam et analysis complectitur. P. 1. Elementa geometriae.—1761.—[9], 310, [2] p., lent.—Dedik. Mykolui Pociėjui, Rohačėvo, Ziežmarių prefektui.

⁵³ Solski S. Geometra Polski. To iest Nauka rysowania, podzialu, przemieniania, y rozmiarzenia liny, augulow, figur y brył pelnych.—Kraków, 1683—1686. 3 vol. In 4°.

⁵⁴ Estreicher K. Bibliografia Polska, t. 29.—Kraków, 1933, p. 53.

bibliotekoje buvo tik pirmasis „Geometra Polski“ tomas. Buvo čia ir dar dvi S. Solskio knygos⁵⁵.

Be minėto Kristijano Volfo penkia-tomio matematikos veikalio bei žodyno („Lexicon mathematicum“), inventoriniame sąrašė yra nemaža jo filosofinių⁵⁶ ir kitų⁵⁷ darbų. Volfo ir jo mokyklos filosofija vyravo Vokietijos universitetuose iki atsirandant kritinei E. Kanto filosofijai. Ji buvo labai paplitusi Europoje bei Lietuvos mokyklose⁵⁸.

Iš kitų XVIII a. knygų sąrašė dau-

giausia prancūzų autorių: matematiko Filipo Lairo (1640—1718)⁵⁹, Paryžiaus observatorijos direktoriaus Zakobo Kasinio (1677—1756)⁶⁰, matematiko ir filosofo, Paryžiaus akademijos prezidento Pjero Liudviko Moro de Mopertiujaus (1698—1759)⁶¹ astronominės knygos, vienas iš svarbiausių matematiko, fiziko, geodezisto, išradusio heliometrą Saulės diametrai matuoti, Pjero Bugero (1698—1758) veikalų⁶². Bibliotekoje būta ir keletu matematiko ir astronomo Aleksio Klodo Klero (1713—1765) darbų⁶³, kuriuose atsispindėjo

⁵⁵ Solski S. Machina exhibendo motui perpetuo artificiali idonea mathematicis ad examinandum et perficiendum proposita.—Cracoviae, 1663.—68 p., tabl. In 4°.

Solski S. Praxis nova et expeditissima mensurandi geometricae, qua suis distanti altitudines, et profunditates, plerumq...—Cracoviae, 1688.—136 p. In 4°.

⁵⁶ Wolfius Ch. Juris naturae methodo scientifica pertractatum... Pars I.—Francofurti—Lipsiae, 1761.—900 p. In 4° (8 egz.).

Wolfius Ch. Juris gentium methodo scientifica pertractatum.—Halae Magdeburgicae, 1749.—875 p. In 4° (1 egz.).

Wolfius Ch. Philosophia rationalis sive Logica in compendium et Luculentas Tabulas redacta cum observationibus atque indice.—Veronae, 1735; Helmstadii, 1746.—236, (56) p. ir kt.

Wolfius Ch. Ontologia.—Edita tertia. Latina emendation.—Veronae, 1736.—16, 424 p.;—Francofurti et Lipsiae, 1736.

Wolfius Ch. Theologia naturalis, methodo scientifica pertractata... Francofurti et Lipsiae, 1737.—736. 20 p.

⁵⁷ Wolfius Ch. Cosmologiae generalis.—Francofurti et Lipsiae, 1737.—456 p. In 4°.

⁵⁸ Plečkaitis R. Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje: Filosofija Lietuvos mokyklose XVI—XXVIII a. D. 1—2. V., 1975, p. 252.

⁵⁹ La Hire P. Tabulae astronomicae, Ludovici magni jussu et munificentia exaratae et in lucem editae... ad meridianum observatorii regii parisiensis in quo habitae sunt observationes...—Parisiis, 1702.—104, 80 p.—Kitas leidimas: Parisiis, 1727.—102, 80 p. In 4°.

⁶⁰ Cassini J. Eléments d'astronomie.—Paris, 1740.—643 p.

Cassini J. Tables astronomiques du Soleil de la Lune, des planètes, des étoiles fixes et des satellites de Jupiter et de Saturne...—Paris, 1740.—XIV, 222 p.

⁶¹ Maupertuis P. L. M. de. Astronomie nautique, ou Eléments d'astronomie, tant pour un observatoire fixe que pour un observatoire mobile. 2 ed.—Paris, 1751.—XL, 96 p. In 8°.

Maupertuis P. L. M. de. La Figure de la terre, déterminée par les observations de M. M. de Maupertuis, Clairaut, Camus, Le Monnier, et de l'abbé Outhier... accompagnés de M. Celsius, ... faites par ordre du Roy au cercle polaire. Par M. de Maupertuis.—Paris, 1738.—XXVIII, 184 p. In 8°.

⁶² Bouguer P. La Figure de la Terre, déterminée par les observations de Messieurs Bouguer et de La Condamine... envoyées par ordre du Roy au Pérou pour observer aux environs de l'équateur, avec une Relation abrégée de ce voyage qui contient la description du pays dans lequel les opérations ont été faites par M. Bouguer.—Paris, 1749.—XII, CX, 396 p. In 4°.

⁶³ Clairaut A. C. Théorie de la figure de la Terre, tirée des principes de l'hydrostatique.—Paris, 1743.—XL, 310 p. In 8°.

Clairaut A. C. Théorie de la Lune déduite du seul principe de l'attraction réciproquement proportionale (sic) aux quarrés des distances... Saint-Petersbourg, 1752.—92 p. In 4°.

pagrindiniai jo išradimai; 1742 m. jis sukūrė dinaminę reliatyvaus judėjimo teoriją, 1751 m.— naują Mėnulio judėjimo teoriją, 1759 m. apskaičiavo Halio kometos praskriejamą per perigėjų ir kt. „Geometrijos pradmenys“⁶⁴ ir „Algebros pradmenys“⁶⁵ sraše įrašyti kaip viena knyga — „Elémens de géométrie et d'algebre“, vis dėlto nurodyti du egzemplioriai. „Geometrijos pradmenis“ 1772 m. M. Počobutas išvertė į lenkų kalbą ir išleido Varšuvoje.

Randame ir Klerio bendraamžio astronomo, Paryžiaus akademijos akademiko (1741) Nikolos Liudviko de La Kailio (1713—1762), kuris išmatavo Pietų pusrutulio 10.035 žvaigždžių koordinatės ir sudarė jų atlasą, paskelbė Saulės lenteles, aprašė daugelio kometų orbitas, veikalų⁶⁶. Paminėtinos Paryžiaus akademijos nario fiziko bei astronomo Pjero Lemonjės (1676—1757)⁶⁷, Etjeno Simono Gamašo⁶⁸, Zano Antuanolo Nolės (1700—1770)⁶⁹, žinomo dar-

⁶⁴ Clairaut A. C. *Elémens de géométrie.*— Paris, 1741.— XXIV, XVI, 216 p.; 1765.— XXXII, XVI, 215 p. In 8°.

⁶⁵ Clairaut A. C. *Elémens d'algebre.*— Paris, 1746.— XVIII, 336 p.; 1749.— XXIV, 349 p.; 1760.— XXIV, 348; 1768.— XX, 351 p. In 8°.

⁶⁶ La Caille N. L. de. *Leçons élémentaires de mathématiques, ou élémens d'algebre et de géométrie.*— Paris, 1741.— VI, 184 p. In 8°; 1744.— VI, 248 p.; 1747.— VIII, 256 p.; 1759.— VI, 280 p.; 1700.— XV, 404 p.; 1772.— VI, 280 p.

La Caille N. L. de. *Leçons élémentaires de mécanique pour servir d'introduction à toutes les sciences physico-mathématiques.*— Paris, 1743.— XII, 159 p. In 8°; *Leçons élémentaires de mécanique, ou traité abrégé du mouvement et de l'équilibre.*— Paris, 1757.— VIII, 192 p. In 8°.

La Caille N. L. de. *Leçons élémentaires d'astronomie, géométrie et physique.*— Paris, 1746.— II, 356 p. In 8°; 1755.— VIII, 375 p.; 1761.— VIII, 415 p.

La Caille N. L. de. *Leçons élémentaires d'optique.*— Paris, 1750.— VI, 119 p. In 8°; 1756.— IV, 204 p.

La Caille N. L. de. *Ephérides des mouvemens célestes pour vingt années de puis 1745 jusqu'en 1765 (IV—V).*

IV. Depuis 1745 jusqu'en 1755.— Paris, 1744.

V. Depuis 1755 jusqu'en 1765.— Paris, 1755.

La Caille N. L. de. *Astronomiae fundamenta novissimis Solis et stellarum observationibus stabilita Lutetiae in collegio mazarineo et in Africa ad caput Bonae Spei peractis a. . .*— Parisiis, 1757.— 244 p.

⁶⁷ Le Monnier P. Ch. *Nouveau Zodiaque réduit à l'année, 1755, avec les autres étoiles dont la latitude s'étend jusqu'à 10 degrés au nord et au sud de l'écliptique.* . . [Par P. C. Le Monnier et G. de Seligny].— Table de la longitude et de la latitude de toutes les étoiles fixes zodiacales suivant les observations de M. Flamsteed et le catalogue britannique. . . par. . . G. Dheulland. . .— Paris, 1755. 2 parties en 1 vol. In 8°.

Le Monnier P. Ch. *Histoire céleste, ou recueil de toutes les observations astronomiques faites par ordre du Roy, avec undiscours préliminaire sur le progrès de l'astronomie.* . .— Paris, 1741—370 p. In 4°.

Le Monnier P. Ch. *Institutions astronomiques, ou Leçons élémentaires d'astronomie. . . présédées d'un Essai sur l'histoire de l'astronomie moderne.*— Paris, 1746.— LIV, 660 p. In 4°.

⁶⁸ Gamaches E. S. de. *Astronomie physique, ou Principes généraux de la nature appliqués au mécanisme astronomique et comparés aux principes de la philosophie de M. Newton.* . .— Paris, 1740.— XLVIII, 362 p.

⁶⁹ Nollet J. A. *Essai sur l'électricité des corps* par M. l'abbé Nollet. . .— Paris, 1746.— XXIV, 228 p. In 12°; 1754.— XXIV, 273 p. In 12°; 1764.— XXIV, 276. In 12°.

Nollet J. A. *Recherches sur les causes particulières des phénomènes électriques et sur les effets nuisibles de avantageux Qu'on peut en attendre, par M. l'abbé Nollet.* . .— Paris, 1749.— XXXVI, 444 p. In 12°; 1754.— XXXVI, 444 p. In 12°.

Nollet J. A. *Lettres sur l'électricité.* . . par M. l'abbé Nollet. . .— Paris. 2 vol. in 12°;

bais elektros srityje, ir kitų autorių⁷⁰ knygos. Z. A. Nolés „Eksperimentinės fizikos paskaitų“⁷¹ šešiatomio buvo išleista keletas leidimų. Kadangi sąrašė pažymėti tik 5 šios knygos egzemplioriai, tai bibliotekoje galėjo būti toks leidimas, kurio 1773—1774 m. buvo išėję tik 5 tomiai, t. y. 4-sis arba 5-sis leidimas (4-jo leidimo: t. 1. 1754; t. 2. 1754; t. 3. 1759; t. 4. 1765; t. 5. 1768; t. 6 — nėra Paryžiaus bibliotekos kataloge; 5-jo leidimo: t. 1. 1759; t. 2. 1759; t. 3. 1763; t. 4. 1768; t. 5 ir 6 — nėra Paryžiaus kataloge).

XVIII a. viduryje gamtos mokslai Europoje buvo smarkiai pažengę pirmyn. Didysis Lietuvos kancleris, mokslų mecenatas kunigaikštis M. Cartoryskis, norėdamas pakelti gamtos mokslų lygį Lietuvoje, paskyrė nemažą pinigų sumą siųsti gabiems jaunuoliams į užsienį mokytis matematikos, fizikos, retorikos ir meno. Tarp jų 1761 m. buvo išsiųstas ir M. Počobutas. Aplankęs Siaurės Italijoje garsius universitetus ir observatorijas, nuvyko į Marselį, kur, vadovaujamas žinomo matematiko ir astronomo, observatori-

jos direktoriaus Esprito Pezeno (1692—1776), tobulinosi dvejus metus. 1763 m. jis persikėlė į Avinjoną ir 8 mėnesius dirbo ten observatorijoje. Kai kurių čia M. Počobuto atliktų stebėjimų aprašymus paskelbė Emė Henris Poljanas. Inventori iame sąrašė yra E. Pezeno išversta į prancūzų kalbą anglų fiziko knyga⁷² bei Poljano žodynas⁷³.

1764 m. grįžęs į Vilnių, Martynas Počobutas tapo observatorijos direktoriumi, perėmęs ją iš J. Naktijonavičiaus. Jis padėjo daug pastangų, kad vilniškė prilygtų geriausioms Europos observatorijoms, su kuriomis jis susipažino, trejus metus tobulindamasis užsienyje. Tai pasiekti buvo sunku, nes trūko lėšų, reikalingų instrumentų, observatorija dar nebuvo galutinai įrengta. 1765 m. observatorija gauna iš Paryžiaus du stambius puikaus prancūzų meistro Kanivės (Canivet) darbo instrumentus⁷⁴, kuriuos jis pagamino vieno žymiausių Europos astronomų Zozefo Žeromo Fransua de Lalando (1732—1807) vadovaujamas. Tai buvo sekstantas ir pasąžinis instrumentas. Jų pagalba M. Počobutas 1766 m. nusta-

---

[1re Partie]. Dans lesquelles on examine les dernières découvertes qui ont été faites sur cette matière... — 1753.

2e Partie. Dans lesquelles on soutient le principe des effluences et affluences simultanées contre la doctrine de M. Franklin... — 1760;

1760—1767. 3 vol. in 12°.

Nollet J. A. L'Art des expériences, ou Avis aux amateurs de la physique sur le choix, la construction et l'usage des instruments, sur la préparation et l'emploi des drogues qui servent aux expériences, par M. l'abbé Nollet... — Paris, 1770. 3 vol. in 12° (3 egz.).

⁷⁰ Audierne Jacques. Les Elémens d'Euclide u R. P. Dechalles démontrés d'une manière nouvelle... par M. Pzanam... Nouvelle édition, revue... par M. Audierne... — Paris, 1746. — XI, 520 p. in 12°; Ibid, 1753. — XI, 551 p. in 12°.

D'Alibord Thómas-François. Expériences et observations sur l'électricité faites à Philadelphie en Amérique par Mr Benjamin Franklin. — Paris, 1752. in 16° (2 egz.).

Bion N. Traité de la construction et des principaux usages des instrumens de mathématique. — Haye, 1723. — 391 p.

⁷¹ Nollet J. A. Leçons de physique expérimentale, par M. l'abbé Nollet... — Paris, 1742—1748. 6 vol. in 12°; 2 éd. 1749; 3 éd. 1753—; 4 éd. 1754—; 5 éd. 1759.—

⁷² Desaguliers John Theophilus. Cours de physique expérimentale par... J. T. Desaguliers, traduit de l'anglois par le R. P. Pezenas... — Paris, 1751, 2 vol. in 4° (2 egz.).

⁷³ Paulian A. H. Dictionnaire de physique dédié à M^r le Duc de Berry par le P. Aimé — Henri Paulian... — Avignon, 1761. 3 vol. in 4° (3 egz.).

⁷⁴ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. 1. V., 1955, p. 337,

tė Vilniaus observatorijos koordinatės (54°41'2"), už ką jam karalius Stanislovas Augustas 1767 m. sausio 25 d. suteikė karališkojo astronomo vardą. Observatorija tapo karališkąja. Počobutas vykdė įvairius astronominius stebėjimus, parašė disertaciją apie trigonometrijos problemas, už kurią 1766 m. gavo Gdansko Mokslų draugijos medali.

E. Oginskaitė-Puzinienė, paskatinta M. Počobuto augančios šlovės, nutarė užbaigti savo pradėtą darbą ir išskyrė kapitalą, už kurio procentus turėjo būti užbaigta ir išlaikoma observatorija. Be to, padovanojo dar papildomą sumą įsigyti naujiems instrumentams. Su šiais pinigais M. Počobutas 1768 m. išvyko į Londoną pirkti instrumentų. Čia sudarė sutartis su garsiais anglų meistras Dolandu ir Ramsdenu, užmezgė ryšius su prancūzų meistras. Apie metus trukusioje išvykoje Počobutas aplankė žymiausių meistrų dirbtuves ir garsiausias observatorijas, įsigijo instrumentų, Paryžiuje susipažino su Paryžiaus Mokslų akademijos akademiku (1753), Paryžiaus observatorijos direktoriumi Z. Lalandu. Po šios kelionės prasidėjo jų susirašinėjimas, tęsėsis daugelį metų. Svarbiausias jo tikslas buvo pasikeisti stebėjimų rezultatais, žiniomis apie naujus instrumentus, knygas ir kt. Viena iš laišku M. Počobutas aprašė Vilniaus observatoriją. Šį aprašymą Z. Lalandas įdėjo į savo knygos „Astronomija“ 2-ąjį leidimą⁷⁵. Be šios ir kitų⁷⁶ Lalandu knygų, sąrašė įrašytas ir pirmasis „Astro-

nomijos“ leidimas (Paryžius, 1764), kurį sudarė 2 tomai in 4°.

1678 m. Z. Pikaras įsteigė ir dabar tebeeinantį seniausią astronominį metraščių „Connaissance des temps“, kurio redaktoriumi 1760—1776 ir 1790—1807 m. buvo Z. Lalandas. Šio leidinio 1758 ir 1762—1774 metų metininkus randame sąrašė.

XVIII a. prekybos ir navigacijos srityse pradėjo pirmauti Anglija, todėl labai svarbi pasidarė problema, kaip tiksliai nustatyti geografinę ilgumą esant jūroje. Valstybė išskyrė didžiulę sumą premijai tam, kas suras patikimą būdą išspręsti šiai problemai. Pirmiausia reikėjo patobulinti laikrodį, rodantį nulinį meridiano laiką. Geriausiai tai pavyko meistrui Džonui Harisonui (1693—1776). Už tai jis gavo stambią premiją bei aukso medalį ir buvo įpareigotas paskelbti savo darbo metodus. Be šio aprašymo⁷⁷, Vilniuje buvo ir kita knyga⁷⁸, kurioje Harisono laikrodžius apibūdino Londono karališkosios draugijos narys (1785), žymus astronomas, Grinvičo observatorijos direktorius (nuo 1765 m.) Nevilis Maskelainas (1732—1811). 1765 m. jis įsteigė ir leido astronominį metraščių „Nautical Almanach and astronomical ephemeris“, kurio 1767 ir 1769 metų tomų būta observatorijos bibliotekoje.

Sparčiai vystantis praktinei astronomijai, gerėjo instrumentų kokybė, atsirado vis daugiau puikių meistrų. Kitas iš tokių anglų meistrų buvo Džonas Berdas (John Bird), pastoviai gaminęs instrumentus Grinvičo ir kitų Eu-

⁷⁵ La Lande J. J. le F. de. *Astronomie*. 2e éd.—Paris, 1771. 3 vol. In 4°.

⁷⁶ La Lande J. J. le F. de. *Exposition du calcul astronomique... par M^r de La Lande*. — Paris, 1762.—280 p. In 12°.

La Lande J. J. le F. de. *Tables astronomiques de Mr Halley* 2de partie...

⁷⁷ Harrison J. *The principles of Mr Harrison's timekeeper...* Published by order of the commissioners of longitude. [With notes by Nevil Maskelyne].— London, 1767.—31 p. In 4°; Avignon, 1767.—V, 18, 18 p. In 4°.

⁷⁸ Maskelyne N. *An account of the going of Mr John Harrison's watch, at the Royal Observatory, from May 6th 1766, to March 4th 1767, together with the original observations and calculations of the same, by the Revd Nevil Maskelyne.* Published by order of the commissioners of longitude.—London, 1767.—28, LVI p. In 4°.

ropos šalių observatorijoms. Kai 1742 m. Grinvičo observatorijos direktoriumi tapo Džeimsas Bradlis (Bradley; 1693—1762), jo nepatenkino senieji instrumentai. D. Bradlio užsakytu D. Berdas pagamino pasąžinį instrumentą ir sieninį kvadrantą, kurie buvo geri ir tikslūs. Kadangi D. Berdas buvo pasiekęs didelio meistriškumo, 1767 m. valstybė išskyrė lėšų ir užsakė leidinį⁷⁹, kuriame būtų išdėstyti kai kurių instrumentų gamybos metodai. Kitais metais jis aprašo⁸⁰ sieninių kvadrantų konstravimo metodus, pavyzdžiu imdamas Grinvičo observatorijos kvadrantą. Inventoriniame sąrašė abu šie leidinukai aprašyti kaip vienas (ir egzempliorių skaičius nurodytas vienas): „The method of constructing mural quadrants and the method of dividing astronomical instruments by John Bird“. Galimas dalykas, kad šios knygelės buvo kartu įrištos, ir sąrašė sudarytojas jas įrašė kaip vieną poziciją.

Iš kitų anglų astronomų bei matematikų darbų paminėtina knyga apie Kembriđzo astronominius stebėjimus⁸¹, Stryto (Street. Astronomia Carolina nova, ex anglico in latinum translata

a Gabriele Dopelmayer), Emersono (A system of astronomy; a Treatise of algebra), Forgusono (Astronomy; Lectures; Tables and tracts relative to several arts and sciences), Tomo Simpsono (Algebra; Elements of plane geometry; Trigonometric plane and spherical; Select exercises for young proficients in the mathematics ir kt.), Viljamo Gardinerio (Tables of logarithms) ir kiti leidiniai. Nemaža sąrašė yra anglų filosofų knygų: Hamiltono (Philosophical essays), Martino (Philosophie Britanica, 2 egz.), Helšamo gamtos filosofijos kursas⁸², Niutono filosofijos komentarijai⁸³ bei periodinis leidinys „Philosophical transactions“ (1761, 1762, 1763).

Austrų astronomas Maksimilianas Helis (1720—1792) Vienoje 1759—1786 m. leido astronominį metrašį „Ephemerides“ (ephemeris, -idis — dienynas). 1765 m. leidinyje buvo paskelbti ir M. Počuboto stebėjimų duomenys. Visą metraščio⁸⁴ komplektą nuo 1757 iki 1765 m. (po du egzempliorius) ir kai kuriuos kitus M. Helio leidinius turėjo ir Vilniaus astronomai (kai kuriuose Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekoje saugomuose M. Helio

⁷⁹ Bird J. The method of dividing astronomical instruments.—London, 1767.—VI, 14 p.

⁸⁰ Bird J. The method of constructing mural quadrants, exemplified by a description of the brass mural quadrant in the royal observatory at Greenwich... Published by order of the commissioners of longitude.—London, 1768.—27 p.

⁸¹ Ludlam W. Astronomical observations made in St. John's College Cambridge in the Years 1767 and 1768; with an account of several astronomical instruments by the Reverend Mr. Ludlam.—Cambridge, 1769.—IV, 184 p. In 4°.

⁸² Helsham R. A. Course of lectures in natural philosophy, by the late Richard Helsham... published by Bryan Robinson...—Dublin, 1739.—VIII, 404 p. In 8°; London, 1743.—X, 404 p. In 8°; Ibid., 1755.—404 p. In 8°.

⁸³ Pemberton H. A. View of Sir Isaac Newton's philosophy.—London, 1728.—407 p. In 4°.

Maclaurin C. An account of Sir Isaac Newton's philosophical discoveries, in four books, by Colin Mac Laurin... published from the author's manuscript papers, by Patrick Murdoch...—London, 1748.—XX, 292 p. In 4°.

⁸⁴ Hell M. Ephemerides astronomicae Anni 1757—1773. Ad meridianum Vindobonensem Jussu Augustorum...—Viennae.

leidiniuose⁸⁵ yra Jono Sniadeckio autografai. Matyt, jie išliko iš 1834 m. observatorijai padovanoto J. Sniadeckio astronominių ir matematinių knygų rinkinio).

Astronomijos profesorius iš Bononės Eustachijaus Zanočchi (1709–1782) leisto metraščio „Ephemerides motu um coelestium“ sąrašė įrašyti du egzemplioriai — vienas apima 1751–1762 m., antrasis — 1763–1774 m.

Universalaus XVIII a. mokslininko — fiziko, matematiko, astronomo, filosofo chorvato Rudžerio Josipo Boškevičiaus (Boscovich, Boscovicus; 1711–1787), Romos kolegijos ir Pavijos universiteto profesoriaus darbai ir idėjos buvo gerai žinomi Vilniaus universitete⁸⁶. Jis užsiėmė įvairiais astronominiais matavimais, tyrė Žemės formą, kometų teorijos klausimus, Saulės dėmes, patulinio Rošono mikrometrą ir kitus astronominius prietaisus, sukūrė dinaminio atomizmo teoriją. Boškevičius buvo daugelio mokslų akademijų ir mokslo draugijų (Londono, Paryžiaus, Romos,

Peterburgo, Bolonijos, Florencijos, Lijono ir kt.) narys. Be dviejų jo veikalų (vienas kartu su vokiečių astronomu Kristijanu Majeriu), sąrašė įrašytos „Septynios disertacijos“ (Dissertationes septem de la mine, atmosphaera lunae et Dioptrica). Tokios R. J. Boškevičiaus knygos nepavyko aptikti. Universiteto bibliotekoje yra knyga „Penkios disertacijos“⁸⁷ (šifras: IV 13966), o Paryžiaus Nacionalinės bibliotekos kataloge įtrauktos kitos penkios, atskirais leidiniais išleistos (in 4°) disertacijos⁸⁸, kurių tarpe yra ir disertacijos apie Mėnulio atmosferą bei dioptriką. Galimas dalykas, kad šios disertacijos ir dar dvi šio autoriaus nedidelės knygelės buvo kartu įrištos ir įrašant gavo „Septynių disertacijų“ pavadinimą (egzempliorių skaičius pažymėtas — vienas).

Paminėtini sąrašė esantys šveicarų fizikų bei matematikų Bernulių veikalai: Jakobo (1654–1705)⁸⁹, kuris nustatė kūnų svyravimo centrą ir įvairios formos kūnų, judančių skystyje, pasi-

---

⁸⁵ Hell M. Tabula Solares ad meridianum Parisinum quas e nevissimis suis observationibus... Nicolaus Ludovicus de la Caille... Supplemento reliquarum tabularum Solarium... Maximilianus Hell 1758...—Vindobonae, 1763.—328 p.—Tituliniam lape įrašas: Joannis Sniadecki.

Hell M. De transitus Veneris per discum Solis anni 1761, 5 junii calculis definitius et methodis observandi illustratus a M. Hell...—Vindobonae.

Hell M. Ephemerides Anni 1757...—Vindobonae.—264 p.—Tituliniam lape įrašas: Jan Sniadecki.

⁸⁶ Boschovich R. J. Elementorum universae matheseos, auctore P. Rogerio Josepo Boscovich...—Venetis, 1757. 3 vol. In 8°.

Boschovich R. J. De litteraria Expeditione per pontificiam ditionem ad dimetiendos duos meridian gradus et corrigendam mappam geographicam... suscepta a... Christophoro Maire et Rogerio Josepho Boscovich...—Romae. 1755.—XXI, 516 p. In 4°.

⁸⁷ Boschovich R. J. Dissertationes quinque an dioptricum pertinentes...—Vindebonac, 1767.—290 p., brėž.—Prieš antr. aut.: Boscovich.

⁸⁸ Boschovich R. J. De Viribus vivis dissertatio... Romae, 1745.—XLIX p. In 4°.

Boschovich R. J. De Centro gravitatis dissertatio publice propugnata... Editio altera. Accedit disquisito in centrum magnitudinis...—Romae, 1751.—LVI p. In 4°.

Boschovich R. J. De Lunae atmosphaera dissertatio...—Romae, 1753.—LXXV p. In 4°.

Boschovich R. J. De Continuitatis lege et ejus consecrariis pertinentibus ad prima materia elementa eorumque vires dissertatio...—Romae, 1754.—LXXX p. In 4°.

Boschovich R. J. De Leutibus et telescopiis dioptricus dissertatio...—Romae, 1755.—58 p.

⁸⁹ Bernoulli Jacobi. Opera. — Genevae, 1744. 2 vol. In 4°.

priešinimą, bei Johano (1667—1748)⁹⁰, kuris pirmasis sistemingai išdėstė diferencialinį ir integralinį skaičiavimą. Jis kartu su Jakubu yra variacinio skaičiavimo pradininkai, jų vardais pavadintos kai kurios matematinės sąvokos. Johano sūnus Danielius (1700—1782), 1725—1733 m. dirbęs Peterburgo Mokslų akademijoje, o vėliau Bazelio universitete, sukūrė algebrinių lygčių skaitinio sprendimo metodą. Svarbiausiame savo veikalė⁹¹ jis pateikė idealaus skysčio stacionariojo judėjimo pagrindinę lygtį — Bernulio lygtį.

Antrasis išlikęs astronominių, geografinių ir fizikos instrumentų bei knygų inventorinis sąrašas⁹² yra be datos. Jį sudarė ir gale pasirašė M. Počobuto padėjėjas astronomas Andrius Streckis (1737—1797). Sprendžiant iš jame įrašytų kai kurių leidinių, pavyzdžiui, „Connaissance de temps“, sąrašas turėtų būti sudarytas 1780—1781 m. 1773—1774 m. sąrašė paskutinis šio metraščio numeris buvo skirtas 1774-osiems metams, o šiame sąrašė tas pats metraštis baigiasi 1781-aisiais (1778, 1779 ir 1781). Tų pačių metų įrašytas ir „Ephemerides Berolinenses“ metraštis. Šis sąrašas taip pat nenumuotas, jame nenurodytas nė egzempliorių skaičius, o tik leidinių kainos. Tai, matyt, per tuos šešerius septynerius metus, praėjusius nuo pirmojo surašymo, įsigyti leidiniai — iš viso 26 pavadinimai. Ano sąrašo knygos čia nesikartoja.

Ką gi observatorija įsigijo per šį laikotarpį? Be minėtų metraščių, yra dar įrašyti aštuoni „Almanac Nautical“ tomai ir „Ephemerides Bononienses“, bet nepažymėta kokių metų. Įsigijo anglų astronomo, 1675 m. įkūrusio Grinvičo observatoriją ir buvusio pirmuoju jos direktoriumi, Londono karališkosios draugijos nario (1676) Džono Flamsteedo (Flamsteed; 1646—1719) dvi knygas⁹³, keletą vokiečių astronomo, Heidelbergo universiteto profesoriaus Kristijano Majerio (1719—1783) veikalų. Jis nustatinėjo Saulės, Mėnulio, planetų padėtį, 1769 m. Rusijoje stebėjo Vėneros perėjimą per Saulės diską, 1775 m. pagal Majerio projektą Manheime pastatyta ir gerai įrengta observatorija, kurioje jis vienas pirmųjų pradėjo sistemingai stebėti dvigubas žvaigždes ir 1779 m. sudarė jų katalogą. Šie jo stebėjimai atsispindėjo sąrašė pateiktose knygosė: „Tabulae motuum Solis et Lunae novae et correctae“ (Londini, 1770. In 4°), „Theoriae Lunae juxta systema Newtonianum“ (Londini, 1767), „Opera meditata“, „Observationes de Stellis duplicibus“. Įrašyti N. Maskelaino stebėjimai „Astronomical observations made at the Royal Observatory at Greenwich“, matyt, 1776 m., nes vėlesniuose sąrašuose randame jų iš viso 4 egzempliorius (1776, 1787, 1799, 1811). Biblioteka pasipildė dar vienu Johano Bernulio veikalu⁹⁴ bei rusų astronomo, Mokslų

⁹⁰ Bernoulli Johannis. Opera omnia tam antea sparsim edita quam hactenus inedita. (cura G. Cramer). — Lausannae et Genevae, 1742. 4 vol. In 4°, portr. de Frederic III. (4 egz.).

⁹¹ Bernoulli Danielis. Hydrodynamica, sive de veribus et motibus fluidorum commentarii opus academicum... — Argentorati, 1738. — VIII, 304 p. In 4°.

⁹² CVIA, F. 787, apr. 1, Nr. 24, 2 lap.

⁹³ Flamsteed J. Atlas coelestis, by the late reverend Mr John Flamsteed... [Edited by Margaret Flamsteed and James Hodgson]. — London, 1758. — 9 p., pl., portr. In fol. Flamsteed J. Historiae coelestis britannicae volumen primum, complectens stellarum fixarum necnon planetarum omnium observationes... in observatorio regio Grenovicensi continua serie ab anno 1675 ad annum 1689... — Londoni, 1725. 3 vol. In fol.

⁹⁴ Bernoulli J. Recueil pour les astronomes par M. Jean Bernoulli... — Berlin, 1771—1774. 3 vol. in 8°.

akademijos observatorijos direktoriaus, vėliau Peterburgo MA akademiko ir viceprezidento (1800—1803) Stepano Rumovskio, 1761—1769 m. dalyvavusio tarptautiniuose darbuose nuolatant Saulės paralaksą ir stebint Veneros perėjimą per Saulės diską, knyga⁹⁵, kurioje šis stebėjimas ir aprašytas. Gauta keletas logaritmų ir kitų⁹⁶ lentelių ir dar viena kita nelabai reikšminga knyga (pvz., „Metallurgie“—neaišku, kokio autoriaus).

Iš šių dviejų sąrašų matome, kad observatorijos bibliotekoje per trisdešimt

Vilniaus V. Kapsuko universiteto
Mokslinės informacijos katedra

jos gyvavimo metų buvo sukomplektuota gana nemaža vertingų knygų. Jos fonde buvo Koperniko, Keplerio, Kasinio, Klero, Lakailio, Niutono ir kitų žymių mokslininkų veikalų, nemaža matematišnių ir astronominių lentelių, atlasų ir kitų leidinių. Šių autorių pažiūros ir mintys, be abejo, turėjo nemaža įtakos Vilniaus astronomams, o ryšiai su to meto žymiais astronomijos mokslo atstovais, pažintis su jų observatorijomis ir jose atliktais stebėjimais bei jų aprašymais (Lalando, Poljano) skatino vilniečius naujiems darbams.

Įteikta
1984 m. sausio mėn.

БИБЛИОТЕКА СТАРОЙ ОБСЕРВАТОРИИ ВИЛЬНЮССКОГО УНИВЕРСИТЕТА В XVIII в.

СТАСЕ МАТУЛАЙТИТЕ

Резюме

В первой из статей о библиотеке старой обсерватории Вильнюсского университета освещен состав ее фонда на основе двух первых инвентарных списков. Известны пять таких списков, в которых, кроме мебели, инструментов, картин, описаны и книги. Первый список составлен в 1773—1774 гг., когда Университет был передан в ведомство Эдукационной комиссии. В нем 624 экземпляра 412 названий книг. Второй список сделан около 1780—1781 гг. и подписан Андреем Стецким, помощником директора обсерватории Мартина Почубута. В этом списке 26 изданий, полученных библиотекой за время, прошедшее после составления первого списка.

По разным источникам, как например, «Общий каталог печатных книг Национальной библиотеки. Авторы» (Париж, 1924) и др.,

каталогам библиотеки Вильнюсского университета, идентифицированы многие книги, бывшие в то время в библиотеке обсерватории и дан их обзор по векам и странам.

По спискам видно, что в библиотеке обсерватории за тридцать лет ее существования было скомплектовано немало ценных изданий. В ее фонде были сочинения Коперника, Кеплера, Клеро, Кассини, Лакайля, Ньютона и др. известных ученых, немало математических и астрономических таблиц, атласов и др. Возрания этих ученых несомненно влияли на вильнюсских астрономов, а связи со знаменитыми учеными того времени Лаландом, Польяном и др., знакомство с их обсерваториями, наблюдениями и их описаниями вдохновляли вильнюсцев на новые работы.

THE LIBRARY OF THE OLD VILNIUS UNIVERSITY OBSERVATORY

СТАСЕ МАТУЛАЙТИТЕ

Summary

In the first of three prospective articles on the library of the old Vilnius university observatory its stock is described on the basis of

the first two inventories. Five inventories presenting a census not only of furniture, tools, pictures but books as well are known. The first

⁹⁵ Rumowski S. Brevis expositio observationum occasione transitus Veneris per Solem in urbe Selenginsk.—Petroplii, 1762. In 4°.

⁹⁶ Mezger J. Tabulae aberrationis et putationis in ascensionem reclam et declinationem insigniorum CCCLII stellarum... a Joanne Mazger... —Mannhemii, 1778.—XII, 220 p. In 8°.

inventory was made in 1773—1774 when the university was taken over by the Educational Commission. It contains 624 copies with 412 different titles.

The second inventory was taken down in about 1780—1781 and signed by director Martynas Počobut's assistant Andrius Streckis. It consists of 26 publications which enriched the library.

On the basis of various sources such as „A General Catalogue of Published Books of the National Library: Authors“ (Paris, 1924—) and others, some catalogues and stocks of Vilnius university many publications are in-

dentified and reviewed according to centuries and countries.

The two inventories show that in 30 years of its existence the observatory library has collected quite a number of valuable publications. It had Copernic's, Kepler's, Clairaut's, Cassini's, La Caille's, Newton's and other well-known scientist's works, plenty of mathematical and astronomic tables, atlases etc. No doubt the scientist's views and thoughts made a great influence on Vilnius astronomers, whose contacts with the famous scientists and their works stimulated the Vilnius astronomers for further inventions.